

Wstęp

Problematyce pracy i płacy kobiet poświęcono w naukach ekonomicznych i społecznych wiele uwagi. Najczęściej przedstawianymi problemami badawczymi były procesy aktywizacji zawodowej i warunki pracy, struktura zatrudnienia, a także relacje płac kobiet w porównaniu z płacami mężczyzn. Zagadnienia sytuacji kobiet w stosunku do mężczyzn, stawały się nawet wyodrębnionym przedmiotem badawczym różnych dyscyplin naukowych. Pomimo jednak tego, problematyka dyskryminacji kobiet nie znalazła wciąż jeszcze dostatecznie pełnego i szerokiego odbicia w ukazujących się pracach badawczych. Co prawda w analizach pozycji społeczno-ekonomicznej i zawodowej kobiet wskazywano już niejednokrotnie na różne zjawiska z tą pozycją związane, ich przyczyny oraz skutki, ale niezmiernie rzadko pojawiało się przy tym pojęcie dyskryminacji. Stąd też publikacje naukowe traktujące o kobietach na rynku pracy należy uznać za wysoce niewystarczające i niezadowolające.

Konieczność nowego i bliższego wglądu w problematykę pracy i płacy kobiet polskich podyktowana jest również zmianą warunków ustrojowych. Przekształcenia społeczno-gospodarcze, zapoczątkowane w Polsce po 1989 roku, szczególnie znacząco wpłynęły bowiem i na rynek pracy, a w tym także na sytuację życiową i zawodową kobiet. Transformacja gospodarki centralnie zarządzanej w gospodarkę rynkową przyniosła ze sobą wiele istotnych – i o fundamentalnym znaczeniu – przemian w funkcjonowaniu gospodarki i społeczeństwa, które jednocześnie wiązały się ze zmianami w sytuacji kobiet.

Aktualności oraz istotności zagadnieniom dyskryminacji kobiet nadaje też fakt przystąpienia przez Polskę do krajów Unii Europejskiej, w której polityka równościowa jest jednym z priorytetowych celów polityki społeczno-gospodarczej. Walkę z wszelkimi przejawami dyskryminacji kraje UE uznały przy tym za ważny filar, na którym zbudowano ustawodawstwo unijne. Dzięki istnieniu tych celów oraz odpowiednich instrumentów ich realizacji, w wielu krajach – szczególnie skandynawskich – osiągnięto już znane i trwałe rezultaty w dążeniu do zapewnienia równości kobiet i mężczyzn.

Głównym celem monografii jest analiza i ocena ekonomicznej sytuacji kobiet na polskim rynku pracy w latach 1990–2003. Zasadniczymi płaszczy-

znami takich rozważań są zwłaszcza: status prawny kobiet i mężczyzn, aktywność zawodowa, zatrudnienie i bezrobocie oraz wynagrodzenia. W analizie i ocenie problemów kobiet w wyróżnionych wyżej płaszczyznach najistotniejszym dążeniem autorki jest poszukiwanie odpowiedzi na pytanie: „czy kobiety polskie były na rynku pracy dyskryminowane?”. W bardziej szczegółowym ujęciu, istotnym zamierzeniem jest również próba identyfikacji tych form dyskryminacji, z jakimi spotykały się kobiety polskie w badanym okresie, a także wskazanie na źródła tego zjawiska.

Przedmiotem analiz jest zatem zjawisko dyskryminacji kobiet rozumiane w monografii jako sytuacje, w których kobiety – pomimo porównywalnych cech społeczno-zawodowych i demograficznych – znajdują się w gorszym położeniu ekonomicznym niż mężczyźni w wyniku nierównego traktowania wyłącznie z powodu płci.

Zakres czasowy prowadzonych analiz to lata 1990–2003. Okres ten uznano za szczególnie interesujący z wielu powodów. Od początku lat dziewięćdziesiątych w Polsce następowały ważne przemiany gospodarcze i ustrojowe, które nie pozostały bez wpływu na natężenie występowania zjawiska dyskryminacji kobiet. Z drugiej strony można było też zaobserwować coraz bardziej zdecydowane i wielopłaszczyznowe przygotowania władz do akcesji Polski do krajów Unii Europejskiej. Działania te były dostrzegalne również w prawodawstwie polskim w sferze odnoszącej się do przepisów antydyskryminacyjnych. Rozważania nad dyskryminacją kobiet niestety są ograniczone tylko do wybranych lat. Jest to spowodowane głównie brakiem dostępności do najbardziej aktualnych danych statystycznych w podziale na płeć oraz koniecznością jedynie syntetycznego ujęcia zachodzących zjawisk. Wskaźniki dobrano przy tym w ten sposób, aby jak najpełniej przedstawić najważniejsze zmiany, dotyczące sytuacji kobiet w sferze zawodowej.

Zakres przestrzenny monografii obejmuje polski rynek pracy. Jest to miejsce ciekawe nie tylko z racji zachodzących przemian gospodarczych i politycznych, lecz także z powodu pojawienia się na nim wielu nowych problemów społeczno-gospodarczych. Jednym z nich okazało się zjawisko bezrobocia, które w większym stopniu dotknęło niestety subpopulacji kobiet. Warto przy tym pokreślić, że punktem odniesienia rozważań jest również sytuacja kobiet w innych krajach Unii Europejskiej.

Dla osiągnięcia powyższych celów wykorzystane zostały metody analizy logicznej oraz statystyki opisowej. Prezentowana publikacja, mająca charakter teoretyczno-empiryczny, oparta została zarówno na wykorzystaniu odpowiedniej literatury naukowej przedmiotu, jak też na wynikach badań statystyczno-ekonomicznych, przedstawianych zwłaszcza przez Główny Urząd Statystyczny w Warszawie. W pracy uwzględniono także rezultaty badania opinii publicznej, przeprowadzone przez takie ośrodki, jak Centrum Badania Opinii Społecznej w Warszawie. Autorka, dla uwypuklenia

różnic pozycji w sferze zawodowej pomiędzy kobietami i mężczyznami, a także pomiędzy ich sytuacją w Polsce i w wybranych krajach, szeroko wykorzystana także narzędzia pionowej i poziomej analizy porównawczej.

Realizacji głównego celu podporządkowano nie tylko metodę, ale i konstrukcję pracy. W pierwszym rozdziale zaprezentowano więc problematykę dyskryminacji w aspekcie pojęciowym oraz w świetle teorii ekonomicznych i regulacji prawnych. Rozdziały drugi i trzeci to próba oceny występowania dyskryminacji kobiet w sferze pracy i płacy, przeprowadzona przy wykorzystaniu wyników badań statystyczno-ekonomicznych oraz badania opinii społecznej. Treścią drugiego rozdziału są przejawy dyskryminacji kobiet w procesie aktywizacji zawodowej oraz nierówności i dyskryminacja kobiet w płaszczyźnie zatrudnienia i bezrobocia. Autorka uwzględnia także makroekonomiczne aspekty dyskryminacji w sferze pracy. W trzecim rozdziale podjęto tematykę dyskryminacji płacowej. Przedstawiono tu szczegółowe wyniki analizy kształtowania się poziomu i relacji wynagrodzeń wśród kobiet i mężczyzn w Polsce i na tle innych krajów UE, a także kwestie zróżnicowania poziomu wynagrodzeń według takich cech demograficznych oraz społeczno-zawodowych, jak: poziom wykształcenia, grupa zawodowa, sekcja gospodarki narodowej oraz sektor własności. Określono również przyczyny i następstwa występowania dyskryminacji płacowej.

W ostatnim, czwartym rozdziale zaprezentowano możliwości polityki równościowej na rynku pracy. Pod uwagę wzięto zwłaszcza zmiany w ustawodawstwie krajowym, instrumenty polityki antidyskryminacyjnej oraz uwarunkowania cywilizacyjno-kulturowe i bytowe.

W przedkładanej monografii wykorzystano różnorodne źródła informacji naukowej. Można je podzielić na trzy grupy. Pierwszą z nich stanowi dostępna literatura krajowa i zagraniczna, publikacje i opracowania w czasopiśmie ekonomicznych i społecznych oraz raporty instytucji zajmujących się poruszonymi tu problemami i tematyką. Drugą grupę źródeł stanowią informacje, opracowania i raporty statystyczne wraz z komunikatami z badań opinii publicznej. Ostatnia grupa to akty prawne, obowiązujące przede wszystkim w latach 1990–2003, a jednocześnie „regulujące” i determinujące sytuację kobiet na rynku pracy w badanym okresie. W doborze i interpretacji zebranych materiałów, charakteryzujących pozycję kobiet polskich w sferze zawodowej, Autorka starała się zająć stanowisko krytyczne, ale zarazem i możliwie obiektywne.

Korzystając z uprawnień autorskich pozwalam sobie w tym miejscu złożyć wyrazy serdecznego podziękowania prof. drowi hab. Wacławowi Jarmołowiczowi za cenną pomoc w przygotowaniu prezentowanej pracy, okazaną przede wszystkim w formie niełatwego porządkowania moich „myśli nieuczesanych”, inspirujących porad oraz życzliwych i konstruktywnych uwag krytycznych.

Słowa serdecznego podziękowania kieruję również do moich Rodziców, którzy w trudnych chwilach wspierali mnie (nie tylko duchowo). Ponadto dziękuję mojemu Mężowi, który cierpliwie znosił moje „twórcze” niepokoje (podtrzymując mnie zarazem na duchu), a także wielu innym osobom, które pomagały mi często w nieoczekiwanych sytuacjach i bez której to pomocy o wiele trudniej byłoby mi dojść do ustaleń i wniosków zaprezentowanych w przedkładanej – pod uwagę Czytelnika – książce.